

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

Pars Yılı
ANKARA 1998

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA TARİHİ, DİNİ, BEŞERİ VE TABİATÜSTÜ UNSURLAR

Metin ÖZARSLAN*

Türkçe'de destan kelimesinin macerası geniş bir yer tutar. Bu kavramın bizde tarihî seyir içinde çok çeşitli anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir¹. Epik mânâda destan kavramına bir göz atıldığında karşımıza muhtelif tarifler çıkar: Destan, bütün bir milletin manevîyatından, ruhundan, tarihî ve bedîî varlığından kendi kendine doğmuş ma'şerî verimler²; milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleri³; bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsânelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsulleri⁴; tarihten önce veya tarihin başlangıcı sırasında bir milletin geçirdiği maceraları, yetiştirdiği kahramanları; tabiat, kâinat ve cemiyet hadiseleri hakkında düşündüklerini ve bunlar karşısında aldığı vaziyetleri anlatan din ve kahramanlık efsâne ve hikâyeleri⁵ şeklinde tarif edildiği görülür.

Batı'da epik/destan tarifine bir göz atmak gerekirse, kaynaklarda epos, epic, legend ve heroic poetry (kahramanlık şiiri) gibi isimlerle anılan sözlü destanlar mutantan ve şekilci bir üslupla söylenmiş ve yazılmış, olağanüstü insanların kahramanlıklarını anlatan tahkiyeye dayalı şiirlerdir⁶. Bu destanlar geleneksel olup yazarlar tarafından yazılmış edebî destanlardan farklı olarak nesilden nesile sözlü anlatma yoluyla aktarılırlar⁷.

Sözlü destanlar, eski dünyanın (Asya, Afrika ve Avrupa) muhtelif

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör.

1 Şükrü Elçin, "Türk Dilinde Destan Mefhumu", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 1977, s. 90-99; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1983, s. 71-86.

2 M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1981, s. 41.

3 N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, İstanbul, 1976, s. 1.

4 Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Ankara, 1981, s. 72.

5 Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, s. 3.

6 Türk kahramanlık destanlarının teknik özellikleri için bk.: Dursun Yıldırım, *Manas Destanı ve Köketay Hanın Ertegüsü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1980, s. 1-15.

7 Felix J. Oinas, "Folk Epic", *Folklor and Folklife*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1972, s. 99 vd.

bölgelerinde, beste ve temsil gibi özel tekniklerle donatılmış profesyonel veya yarı profesyonel ustalar tarafından yaratılmıştır⁸. İlahlar, kahramanlar, savaş ve çöküşlerden bahseden tahkiyeler üzerine yazılan bu destanlarda; dinî unsurların da kendini gösterdiği, örf ve âdetlerine bağlı bir toplumun dünya görüşü anlatılır⁹. Kahramanlık şiirine has makam ve uzunluğu dolayısıyla dikkat çekerek günümüze kadar gelen manzum hikâye tarzını belirtmek için de destan veya kahramanlık şiiri terimleri aynı anlamlarda kullanılmıştır¹⁰.

Teşekkülünde çekirdek, oluş ve tesbit olmak üzere üç safha ve üç şart bulunan destanın oluşabilmesi için önce en eski bir devirde bir milletin başından, bütün kavmi derinden sarsan, unutulmayan ve dile getirilen büyük bir hadisenin veya maceranın geçmiş olması lazımdır. Bu destanın çekirdek safhasıdır. Sonra millî hayatın uzun zaman yine büyük maceralar içinde geçmesi ve ilk çekirdeği devamlı olarak beslemesiyle destanın oluş safhası tezahür eder. Bu safhada büyüyen çekirdek tamamlanmış bir destan hâlinde sözlü olarak terennüm edilir. Millî hayat bu destanî havayı yaşarken sözlü malzemenin yazıya geçirilmesiyle tesbit safhası da tamamlanmış olur¹¹.

Her milletin edebiyatı çeşitli merhalelerden geçer, yüzyıllar boyunca değişik kültür gelişmelerini yansıtır. Her toplumun kendine has kadim millî destanları olduğu bilinmektedir. Söz gelimi Finler'in Kalevela, İranlılar'ın Şehnâme, Almanlar'ın Nibelungen, İngilizler'in Beowulf gibi...

Çok yakın zamanlarda teşekkül eden bu destanlara karşılık Türk milletinin de uzun, harikulade renkli ve hareketli hayatının çok eski zamanlarında millî destanları teşekkül etmiştir. Özellikle atlı kültür medeniyeti içinde fütühatçı bir millet olarak Orta Asya'dan; mukaddes Ötüken'den, Pazırık Yaylası'ndan "takı tengiz takı müren, gün tuğ bolsun kök kurıkan" anlayışıyla sıcak denizlere, Anadolu'ya, Balkanlara ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan bir tarihî macerada sözlü gelenek içinde taşınan edebî mahsuller içinde destanlar da mühim bir yer işgal ederler. Türk milletinin bu tarihî süreçteki macerasına paralel olarak Türk sözlü

⁸ Walter Robert Feldman, *The Uzbek Oral Epic: Documentation of Late Nineteenth and Early Twentieth Century Bards*, Columbia University, Unpublished Doctoral Dissertation, New York City, 1981, s. 1.

⁹ Otto F. Best, *Handbuch Literarischer Fachbegriffe Definitionen und Beispiele*; Taschenbuch Verlag, Gmb. H. Frankfurt am Main, 9-b. 1982, s. 142'den Terc. Yakup Karasoy, "Destan Kavramı", *Millî Folklor*, 10, 1991, s. 37.

¹⁰ *Encyclopedia Britannica*, C. 8, s. 636-637.

¹¹ Muharrem Ergin, "Önsöz", *Oğuz Kağan Destanı*, MEB, Yay., İstanbul, 1970, s. I.

şiiir sanatı da Orta Asya'dan Rumeli'ye, Avrupa' ya kadar yayılmıştır¹².

Türk milletinin millî hayatının ve tarihî macerasının bir destana sığmayacak kadar büyük olması sebebiyle bu geniş sözlü gelenek içinde, bir değil birden fazla millî destanı söz konusudur. Ergenekon Destanı'ndan Manas Destanı'na, Oğuz Destanı'ndan Battalgazi Destanı'na, Köroğlu Destanı'na kadar çok sayıda irili ufaklı destan ve bunların sayısız versiyonlarında; tarih sahnesinde 16 büyük devlet kuran Türk milletinin ayrı ayrı kollarında, Türk millî hayatının cihangirlik hikâyeleri terennüm edilmiştir. Bu destanlardan Manas Destanı 250.000 beyti aşan hacmi ile dünya destanlarının en büyüğüdür. Bu destanların büyük bir kısmı teşekkül devresinin akabinde yazıya geçirilmediği için, Türklüğün tarihî süreç içindeki dağdağalı macerası doğrultusunda, destan hüviyetinden çok şeyler yitirmiş, hatta tarihî çalkantılar içinde bir çoğu kaybolmuş ve bazılarının bir kısım rivayetleri veya eksik hülasaları bugüne ulaşmıştır. Bu hülasaların bir araya getirilmesi suretiyle modern Türk edebiyatı içinde sunî millî destan denemeleri de vardır¹³.

Türkler'in en eski destanlarından ikincisi olduğu ileri sürülen Oğuz Kağan Destanı'nun teşekkülü ile ilgili değişik görüşler söz konusudur. Destanın teşekkül çağına dair iki ayrı kanaat vardır. İlkine göre bu destan M.Ö. 126-201 yılları arasında büyük bir göçebe devleti kuran Hiong-Nular'la ilgilidir¹⁴. Diğer görüş de M.Ö. VII. yüzyılda Orta Asya'da bulunan Sakalar ile bir kaç asır sonraki İndo-İskitlerin çok geniş bir sahaya yayılmış olmaları sonucu Oğuz Kağan Destanı'nun daha sonraki tarihî hadiselerle karıştırılmış olması neticesinde destanın menşeinin daha eskilere gittiği doğrultusundadır. Oğuz'un seferleri arasında en dikkat çeken ve tafsilatlı olarak zikredileni onun Önyasya'daki fütuhatıdır. Bu fütuhât, Saka/Skitlerin batıda Askelan'dan doğuda Çin hududuna kadar

¹² Dursun Yıldırım, "Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli'ne: Türk Sözlü Şiiir Sanatının Yayılması Üzerine", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara, 1986, s. 441-458.

¹³ Bu denemelerden Rıza Nur, Oğuz Kağan Destanı'nı öteki Türk destanlarına ait parçalarla zenginleştirerek *Oğuznâme* (İskenderiye, 1928) adıyla neşretmiştir. Ergenekon'dan çıkıştan Oğuz Kağan'ın ölümüne kadar destanı Türk tarihinin nazma geçirilmesiyle oluşan bu eser 6.100 mısradan fazladır. Ayrıca Haluk Nihat Pepeyi'nin *Çanakkale* (Ankara, 1938), Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Üç Şehitler Destanı* (İstanbul, 1949) ve *İstiklal Savaşı* (İstanbul, 1951), Mehmed Çavuşoğlu'nun *Ulubatlı Hasan Destanı* (İstanbul, 1959), Yahya Kemal Bayatlı'nın *Selîmnâme* (İstanbul, 1962, [*Eski Şiiirin Rüzgârıyla* adlı eser içinde]), Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Yaradılış ve Türeyiş* (Ankara, 1965) Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun *Malazgirt* (İstanbul, 1971), Hüseyin Nihal Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü* (İstanbul, 1946) ve *Bozkurtların Dirilişi* (İstanbul, 1949) ve Basri Gocul'un üç kitaptan oluşan *Oğuzlama* (Bursa 1971) adlı eserleri, Cumhuriyet sonrası kaleme alınmış suni destanların en önemlileridir. Özellikle Basri Gocul, 10.274 mısradan oluşan *Oğuzlama* adlı eseriyle bu türün en başarılı örneğini vermiştir.

¹⁴ M. Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 52.

uzanan, kuzeyde bu Sakaların enkazı demek olan Abi, Yakut (Saka-Sakait)lardan güneyde, Kuzey Hindistan'daki Indo-Skitlerin Taksila'ya kadar uzanan büyük memlekete sahip oldukları, yani İran'da Ahamenid ve Yunanistan'da da Helen devletlerinin yaşadıkları zamanlarda yaptıkları geniş fütuhatı aksettirmiş olacaktır. Sonradan bu hikâyelere haklılar devirlerinde ve bundan önce yapılan seferlere ait rivayetler de eklenmiştir¹⁵. Bu görüşlere göre Oğuz Kağan Destanı, Türk destanları arasında Alp Er Tunga menkibesinden sonra en eski Türk dairesine mensup en eski parçadır. Bu menkibenin esası, Türklerin hakimiyet ve saltanatını etrafına muhtelif kavimler üzerinde yayarak pek muazzam fütuhat yapan; Çin, İran ve Kafkasya'yı alan; Hazar denizini dolaşan; kuzey sahasında Yenisey havalisine kadar uzanan menkıbevî bir hükümdarın fütuhatıdır¹⁶.

Türkler arasında eskiden beri pek tanınmış olan bu destanın bugün başlıca iki yazılı şekli kalmıştır. Bunlardan biri İslamiyet tesirinden uzak olarak Uygur yazısı ile yazılmış bir parçadır ki, destanın daha eski şeklini gösterir. Uygurca yazmada eksiklikler bulunması dolayısıyla destanın nerede ve ne zaman yazıldığına dair bir bilgi yoktur. Fakat şurası muhakkaktır ki bu destan XII. yüzyıldan sonra yazıya geçirilmiştir. Destandaki Altın Kağan ve Çürçet Kağan adları ile 1125'de Çin'e hakim olan Tonguz hanedanı yani Kinler kastedilmektedir¹⁷. Destanın İslamî şekli ise ilk defa Gazan Han'ın veziri Reşidüddin tarafından Cami'üt-Tevârih adlı eserde zikredilmiş ve oradan diğer yerlere naklolunmuştur. Uygurca metin ile Reşidüddin'in naklettiği şekil arasında benzerlikler ve farklılıklar vardır. Bu farklılık ve benzerlikler Reşidüddin'in eserini yazarken eski Türk kaynaklarına başvurduğu noktasından hareketle, destanın çok eskiden tesbit edildiğini gösterir¹⁸. Uygurca metni ilk defa Radloff ortaya çıkarmış olup Kutadgu Bilig içinde neşretmiştir. Daha sonra W. Bang-R. Rahmeti¹⁹ tarafından yayınlanan bu metin, Prof. Dr. Muharrem Ergin'in yazdığı önsözle tekrar yayınlanmıştır²⁰. İslamî Oğuz Kağan olan Reşidüddin'in Farsça metni, bazı değişikliklerle XV. yüzyılda Yazıcıoğlu tarafından Batı Türkçesine; Ebülğazi Bahadır Han tarafından da Çağatay Türkçesine aktarılmıştır. Reşidüddin'in eserindeki Farsça Oğuz Kağan'ı Prof. Dr. Zeki Velidî Togan Türkiye Türkçesi'ne

¹⁵ Z. Velidî Togan, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1972, s. 122.

¹⁶ M. Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁷ Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destanı Mahiyette Eserler", *DTCF Dergisi*, C. XVII, S. 3-4, 1960'dan ayırmasım, s. 388-389.

¹⁸ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976, s. 25, 31. dipnot.

¹⁹ W. Bang, R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1936.

²⁰ *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, MEB, Yay., 1970.

aktarmış ve tarihî bakımdan incelemiştir²¹. Ebûlgazi Bahadır Han'ın, Reşidedüddin'in eserinden faydalanarak Çağatay Türkçesine aktardığı Şecere-i Terakime (Oğuz Kağan) de Türkiye Türkçesiyle yayınlamıştır²².

Oğuz Kağan Destanı'nın en eski şekli olan Uygur yazmasında baş ve son kısımlar eksiktir. Bu, destanın daha geniş olduğunun işaretidir. Bu konuda yapılan çalışmalarda ortak kanaat Oğuz Kağan Destanı'nın Dede Korkut'a kadar uzanan devasa bir epik'in parçası olduğu noktasındadır. Ziya Gökalp Türk destan ve menkıbelerini bir bütün olarak düşünmüş ve müstakil destan parçaları arasında ilgi kurmuştur. Ona göre; Oğuz Han, Afrasyab, Boğaç Han, Şah İsmail menkıbe ve hikâyeleri aynı menkıbenin muhtelif şekilleri olarak düşünülebilirler. Zira adı geçen kahramanların adsız kalışları, evlenmeleri ve babalarıyla olan mücadeleleri benzer durumdadır²³. Ayrıca, Oğuznâme'nin ilk kısmı olan Boğaç Han menkıbesindeki Boğa kelimesinin bir türevi olan Boğaç adı ile Oğuz adı arasında münasebetler de kurulur²⁴. Türk tarihinin gelişmesi ile muvazi olarak Oğuz menkıbesi değişmelere uğramış ve muhtelif devir ve sülalelerin hatırasını saklamıştır. Bu suretle eldeki Oğuznâme'de daha sonraki devirlerle ilgili kalıntılar görmek mümkündür. Bu kalıntılar Hiong-Nulara ait milattan önceki kalıntılar, Göktürk ve Türkes hanlarıyla Karluk yabgularının kalıntıları, kısmen Gazneliler'le Selçuklu ve Harezşahlar'dan kalan bakiyelerdir. Buna ilaveten destanlardaki İrkıl Hoca, Uluğ Türk, Korkut Ata, Dede Korkut gibi şahsiyetlerin de aynı görevleri icra etmeleri Oğuznâme etrafında oluşan talî unsurlar olup, Altay-Yenisey dairesine mensup menkıbeler; mevzu ve motifler itibarıyla çok büyük benzerlikler taşır²⁵.

Bu çalışmada Türk destan edebiyatında çok mühim bir yere sahip olan Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur yazmasından hareketle, destanda yer alan tarihî, dinî, beşerî ve tabiatüstü unsurlar incelenecektir. Bu incelemede yer yer Oğuz, Kağan Destanı'nın islamî versiyonuna da müracaat edilecektir.

²¹ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s.118 vd.

²² Ebûlgazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kütüğü*, (Haz. Muharrem Ergin), Terc. Yay. 33, 1000 Temel Eser, İstanbul, (Tarihsiz).

²³ Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat", *Millî Tettebbu'lar Mecmuası*, C. I, S. 3, (Temmuz-Ağustos, 1331), s. 413. (Aktaran Rıza Filizok, *Z. Gökalp'in Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1992, s. 88); Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, Ankara, 1976, s. 104-105; Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Ankara, 1977 s. 97.

²⁴ D. Sinor, (Terc. Ahmet Temir), "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1950, s. 5; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1976, s. 58-59;

²⁵ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1981, s. 53-54.

Tarihî Unsurlar

Oğuz Kağan Destan'ında tarihî unsurların başında Oğuz Kağan gelmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda Oğuz Kağan'ın şahsiyeti ile tarih sahnesinde oldukları bilinen bazı şahsiyetler bir tutulmuştur. J. Guignes, Hun hükümdarı Mete'nin Oğuz Kağan'a benzediğini çok büyük bir ihtiyatla söylerken, Rus sinologu Biçurin bu iki şahsiyetin aynı olabileceğini kesin olarak ifade eder²⁶. Destanî ve tarihî bu iki kişilik destanda bulunan bazı durumlar ve tarihî hadiseler arasında benzerlik kurulmak suretiyle başka ilim adamları tarafından da aynı kişi olarak kabul edilmişlerdir. Bu benzerlikler Mete'nin ordu-sunu kuvvetlendirmek için oku icad etmiş olması ve Oğuz kelimesinin "ok eri" anlamına gelen "ok" ve "uz" kelimelerinden meydana gelen (oguz) olması²⁷, yine Mete'nin yirmidörtlü ordu tasnifinin Oğuz'un altı oğlundan dörder torununun olmasıyla oluşan yirmidörtlü sistemin benzeyişi, her iki şahsiyetin de savaş ve mücadelelerinin aynı milletler veya şahıslar ile yapılmış olması gibi unsurlara dayandırılır²⁸. Bununla beraber Mete ile Oğuz Kağan'ın aynı kişiler olmadığı görüşünde olanlar hatta Oğuz Kağan'ı başka tarihî şahsiyetlerle bir tutan görüşler de vardır. Bu görüşlere göre Oğuz Kağan Destanı, Mete'den önce teşekkül etmiş ve destandaki kahraman, Mete'nin gençliği ile aynileştirilmiş; bu yapılırken destan bazı değişikliklere uğramıştır²⁹. 1246 yılında Moğolistan'da bulunan rahip Potanin Oğuz Kağan'ı yeni Moğol efsanelerindeki Kirey Han ve Uhir-Bama Han'a benzetirse de bu, tarihî gerçeklerle bağdaşmaz. J. Marquart ise Oğuz Kağan'ın Cengiz Han olabileceği fikrindedir³⁰. Oğuz'un köpek başlı İt/İl/Kıl Barak kavmi ile yaptığı savaşlara³¹ dayanarak yapılan bu benzetme gerçeğe uygunluktan uzaktır³². Modern anlamda yazılan Oğuznâmelerde ise Oğuz Kağan İskender ile karşılaştırılır³³. Ayrıca Oğuz Kağan'ın oğulları da destanlar içerisinde hükümdarlık yapan tarihî şahsiyetler olarak karşımıza çıkarlar. Oğuznâmelerde, Oğuz Kağan'ın cedleri ve oğullarıyla ilgili şecere tabloları vardır³⁴. Oğuz'un Mete ile aynı şahsiyet olduğunu kaydeden başka

²⁶ Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1973, s. 10.

²⁷ D. Sinor (Terc. Ahmet Temir), *a.g.m.*, s. 5-6.

²⁸ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1976, s. 58-59;

²⁹ Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 11; Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 122.

³⁰ Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 11.

³¹ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 24 vd.

³² M. Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 84.

³³ Rıza Nur, *Oğuzname*, İskenderiye, 1928, s. 6.

³⁴ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 129-131; Faruk Sümer, *a.g.m.*, s. 375; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul, 1992, 169-172.

araştırmacılar da vardır³⁵. Görülüyor ki tarihî kişilik olarak karşımıza çıkan Mete veya Cengiz ile destanî kişilik olan Oğuz Kağan'ın aynı şahıslar olup olmadığı açık değildir. Üstelik Oğuz Kağan başka tarihî kişiliklere de benzetilir. Bu durum Orta Asya Türk halklarına ait diğer kahramanlık şiirlerinde de görülür. Bu destanlardaki kahramanlar da farklı tarihî kişiliklerle bir tutulur³⁶.

Dinî Unsurlar

Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur yazmasında dinî unsurlar çok fazla yer tutmaz Destanın baş kısımlarındaki bir ifadede Tanrı'ya yalvarma bir ibadet olarak görülür. "Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarmakta idi"³⁷ ifadesinden Oğuz'un daha önce de Tanrı'ya yalvardığı hükmü çıkarılabilir. Bununla birlikte kahramanın hangi sebeple Tanrı'ya yalvardığı açık değildir. Fakat evlenmesi bu yalvarmanın sonunda gerçekleşir ve gökten ışık içinde bir kız iner. Destanın sonunda Oğuz'un çocuklarına vasiyetinde söylediği "Çok savaşlar yaptım Gök Tanrı'ya borcumu ödedim"³⁸ sözlerinde, yapılan bu savaşların Gök Tanrı'ya ödenen borcun ifadesi olduğu ortaya çıkar. İslamî Oğuz Kağan Destanı'nda İslamiyetin etkileri çok fazladır. Uygur yazmasında bulunan tabiatötesi unsurlar İslam dinin etkisiyle ortadan kalkmıştır.

Beşerî Unsurlar

Oğuz Kağan Destanı kendi hususî şartlarında oldukça realist sayılabacak beşerî unsurlarla da bezenmiştir. Oğuz ormanda yaşayan ve halka eziyet eden (canavar) gergedanı rasyonel teknikler kullanmak suretiyle mağlup eder ve yiğitlik gösterir. "O çağda, orada büyük bir orman vardı; bir çok dereler ve ırmaklar vardı. Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı. At sürülerini ve halkı yerd. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti. Oğuz Kağan cesur bir adamdı. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti. Bir geyik ele geçirdi. Onu söğüt dalı ile bağladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki, gergedan geyiği almış. Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu; onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti. Yine sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki, gergedan ayıyı da almış.

³⁵ H. Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1992, s. 67; Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İstanbul, 1988, s. 17.

³⁶ V. Zhirmunsky, (Nora Chadwick), "Historical and Unhistorical Elements in Heroic Poetry and Saga", *Oral Epics of Central Asia*, Cambridge At The University Press-1969, s. 142-148.

³⁷ W. Bang R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1936, s. 13.

³⁸ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 33.

Bu sefer o ağacın dibinde (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıç ile başını kesti, aldı gitti. Tekrar geldiği zaman gördü ki; bir ala doğan gergedanın barsaklarını yemektir. Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başını kesti. Sonra dedi ki: Gergedan geyiği yedi, ayıyı öldürdü. Kargım onu öldürdü; demir olduğu için. Gergedanı ala doğan yedi. Yayı, okum onu öldürdü; bakır olduğu için dedi, gitti"³⁹. Görülüyor ki Oğuz'un canavarı öldürme şeklinde bütün silahların kullanılmasının yanında felsefi açıdan önemli bir düşünce tarzı da hakimdir. Burada kahramanın silahlarına güvenmesinin yanısıra demir ve bakırın o dönem hayatı içinde kutsal sayılması ile ilgili bir anlayış ortaya çıkar. Ayrıca insanın eşya ile aynileşmesi de söz konusudur. Benzer bir rasyonel tekniği ve felsefi düşünceyi Dede Korkut Kitabı'nda da görüyoruz. Boğaç Han da boğayı belli bir düşüncenin sonucunda mağlup eder⁴⁰. Basat, Tepegöz'ü öldürürken koç postuna bürünür⁴¹. Kanturalı; Boğa, Buğra ve Arslanı mağlup ederken kendisine şevk verecek dış yardımlar alır⁴².

Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur yazmasında kahramanın nasıl ad aldığına ve bu adın kim tarafından verildiğine dair bilgi yoktur. Ad almanın Türk kültür hayatında çok önemli bir yer olduğunu bilinmektedir. Özellikle göçebe Türk destanlarında ad alma şekli ve merasimi çok görülen bir motiftir⁴³. İslamî Oğuz Kağan Destan'ında ise kahraman adının Oğuz olduğunu söyler⁴⁴. Boğaç Han belli bir yaşa kadar adsız yaşar, daha sonra boğayı öldürür ve bu sayede kendisine ad verilir⁴⁵. Bamsı Beyrek menkıbesinde Beyrek ad almak için düşmanlarla savaşıır⁴⁶.

Destanda; düzenlenen şölenler, toplanan kurultay, yapılan savaşlar, Oğuz Kağan'ın oğullarına yurdunu pay etmesi o devrin kağan, ordu, halk ilişkilerini ve bu unsurlar arasındaki birlikteliği aksettiren sahneleri ihtiva eder. Oğuz Kağan kendini kağan ilan edeceği zaman toplantı yapar ve şölen verir. Bu şölenle halka emirler gönderir ve halk ona itaat eder. Kırk masa ve kırk sıra yaptırılır ve türlü yemekler yenerek türlü şaraplar içilir. Toydan sonra Oğuz Kağan halka buyruk verir ve onlara şöyle hitap eder;

³⁹ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 11-13.

⁴⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. 7; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1989, s. 82.

⁴¹ Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 11 vd; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 212.

⁴² Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 87-91; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 189-190.

⁴³ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara, 1991, s. 202 vd.

⁴⁴ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 18; Ebulgazi Bahadır Han (Haz. M. Ergin), *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁵ Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 7; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 82.

⁴⁶ Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 34; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 120-121.

Ben sizlere oldum kağan
 Alalım yay ile kalkan,
 Nişan olsun bize buyan,
 Bozkurt olsun bize uran,
 Demir kargı olsun orman,
 Av yerinde yürüsün kulan,
 Daha deniz daha müren,
 Güneş bayrak gök kurikan⁴⁷.

Oğuz bu hitabetiyle kendisine bağlı kıldığı halkın ruhuna hakim olarak onlara cihangirlik fikirlerini aşılır. Özellikle son iki mısra Oğuz'un ruhundaki cihanşümül bir devlet kurma ülküsünün vezir bir ifadesidir. O, gök kubbeyi bir çadır, bir yurt; güneşi ise bayrak olarak gösterir. Cihana hakim olma düşüncesini de dört yana yolladığı tebliğlerle açıkça belirtir. "Ben Uygurların kağanıyım ve yer yüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerimi kabul ederse, onu dost edinirim. Kim baş eğmezse, gazaba gelirim; düşman sayarak ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm" der⁴⁸. Destanın bundan sonraki bölümünde Oğuz'un kendisine tabi olan ve olmayan ülkelere yaptığı savaşları anlatılır. Bu savaşlar Oğuz'un gönderdiği tebliğde de açık bir şekilde belirtildiği üzere bir cihan hakimiyeti mefkûresi iddiasıyla yapılır.

Oğuz Kağan, İtil Müren denizi kenarında Urum Kağan'la, ve kardeşi Uruz Bey'le; Çürçet adlı yerde Çürçet Kağan'la; Hint, Tangut ve Suriye gibi yerlerdeki kavimlerle ve cenupta Masar Kağan'la savaşır. Sürekli bir hareketlilik içinde geçen savaşlarda alınan yerlerin hiç birinin üzerinde durulmaz. Destandaki mekânlar üzerinde durulan değil alınan, geçilen ve aşılın mekânlardır. Oğuz Kağan aldığı bu yerlerde durmaz geçer, gider.

Savaşlar esnasında karşılaşılan zorluklar Oğuz Kağan'ın maiyetinde bulunan yetenekli adamlar sayesinde aşılar. Bu adamlar şehri koruyan Saklab, anahtarı olmayan kilitli kapıyı açan Kalaç, sal yapıp sudan geçen veya ağaç kovuğunda doğan Kıpçak, Buzdağından atı bulup getiren Karluk ve kağnyı yapıp ganimeti taşıyan Kanglı'dır. Bu adamlar Oğuz Kağan tarafından yeniden ad verilmek suretiyle yeteneklerini gösterdikleri yerlere bey tayin edilirler. Burada Oğuz Kağan'ın teşkilatçılığı göze çarpar. Oğuz Kağan'ın bu adamlara ad vermesi farklı bir şekilde tezahür eder. Çünkü ortada bir yiğitlik gösterme hadisesi olmakla birlikte adları olan insanlara yeniden ad verilmektedir. Bu bakımdan Oğuz Kağan verdiği bu adların lakap olması da ihtimal dahilindedir. Oğuz Kağan'ın ad koyarken takındığı tavır çok pratik ve

⁴⁷ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁸ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 17.

manidardır. Onun verdiği adlar kişilerin yaptıkları iş ile tam bir uygunluk arzeder. Bu adamlardan Saklab, Slav ve Fin kavimlerinin cediti olarak kaydedilir⁴⁹. Allah'tan şeytandan korkmaz olarak tarif edilen Karluk, alp tipine örnek teşkil eder ve Dede Korkut Kitabı'nda Azrail'e meydan okuyan Deli Dumrul'u hatırlatır⁵⁰. Kalaç, Kıpçak ve Karluk isimleri, Türk tarihi içinde il halinde bulunan toplulukların boy isimleri olarak kaydedilmiştir.

Oğuz Kağan yaptığı savaşlardan sonra her insan gibi yaşlanır. Bu gerçek karşısında Oğuz Kağan, kazandığı toprakları bir merasimle oğullarına üleştirir. Bu üleştirme, gördüğü bir rüyayı yanında danışman göreviyle bulunan Uluğ Türk'ün yorumlaması sonucunda; büyük oğullarını gündeğusuna, küçük oğullarını günbatısına göndererek onları bir deneyden geçirir. Nihayet bir kurultay toplayıp oğullarına Bozok ve Üçok adlarını vererek ülkesini onlara paylaştırır. Kazandığı toprakları üleştirirken yapılan merasim Oğuz'un sosyal çevresi hakkında bilgi verir. Bu şölende dikilen kırk kulaç uzunluğundaki sırkaların, destanın başlangıcındaki kırk masa kırk sandalye unsuru ile palelliği sözkonusudur. Bu sırkaların başına konan altın ve gümüş tavukların ve altına bağlanan ak ve kara koyunların o dönemdeki inanıştan kaynaklanan bir takım hususiyetleri taşıdığı muhakkaktır. Fakat bunların neler olduğu açık değildir.

Kurultayda Oğuz Kağan'ın iki tarafında Bozoklar ve Üçoklar yer alır. Sosyal yapı ile ilgili olan bu merasimde yapılan uygulamalar şüphesiz Oğuz Kağan'dan sonra kağanlık hakkının kime tanındığı husunda bilgi veren özellikler taşır. Bu duruma göre, yay verip Bozok olarak adlandırdığı büyük oğullarının boyu daha üsttedir ve orduda sağ kolu teşkil ederler. Ok verip de Üçok adı verdiği küçük oğullarının yeri daha altta ve orduda sol kolu teşkil ederler. Yay padişah gibi hükmeder. Ok yaya tabi bir elçidir. Bu merasimden sonra yurdunu oğullarına üleştiren Oğuz Kağan yönetimi büyük oğullarına yani Bozoklara devreder. İslamî Oğuz Kağan'da Oğuz, İrkıl Hoca'ya rüyasında gördüklerinin gereğini yapmasını söyler. İrkıl Hoca da Oğuz Kağan'ın ad verdiği şahısların her birine ayrı birer damga, ongun ve ülüş verir ve otlak ve kışlık gösterir⁵¹.

Oğuz Kağan Destanı'nun Uygur yazması eksik olmasına rağmen Türk destanları içinde ayrı bir öneme sahiptir. Destan'da görülen en önemli özelliklerden biri de hiç şüphesiz kendi dönemine ait son derece realist sahnelerle donatılmış olmasıdır. Oğuz Kağan Destanı'nda göçebe

⁴⁹ Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, İstanbul, 1946, s. 18.

⁵⁰ Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 75; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s.177.

⁵¹ Z. Velidi Togan, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1972, s. 49 vd.

Türk destanlarında görülen ölüp dirilme⁵², şekil değiştirme, sihir-büyü vs. gibi unsurlar ve abartılı tasvirler hemen hemen yok sayılabilecek derecede azdır. Oğuz Kağan Destanı bu şekilde bile devrinden çok sonra teşekkül eden destanlarla mukayese edildiğinde son derece realist çizgiler taşımaktadır.

Tabiatüstü Unsurlar

Oğuz Kağan Destanı'nda tabiatüstü unsurlar Oğuz'un doğumu, çocukluğu, evlenmesi ve savaşları ile ilgilidir. Destan, kahramanın doğumu ile başlar. Destanın hemen başlangıcındaki şu cümleler kahramanın doğumunun habercisidir: "Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı"⁵³. Oğuz'un doğumunda Ay Kağan'ın gözlerinin parlaması, destanda ışık veya nur ile ilgili kozmik unsurların da habercisidir. Oğuz'un atası olan Ay Kağan'ı Batı Türkleri Kara Kağan diye adlandırmaktadırlar. Destandaki Ay Kağan adlandırması Uygurlar'ın 763 yılından itibaren Mani dinine geçmeleri ile birlikte Gök Tanrı kavramının Ay Tanrı olarak değişmesine sebep olmuştur. Uygurlar, Oğuz Kağan Destanı'nın esas konusuna dokunamamış fakat yeni dinin etkisiyle bir takım değişiklikler katmışlardır⁵⁴. Oğuz Kağan'ın doğumu ile ilgili olan ifadeyi retorik bir yaklaşımla metni tahlil ederek, Oğuz Kağan'ın dışı Ay ile erkek Boğa'nın birleşmesi sonucunda doğduğunu söyleyen Sencer Divitçioğlu, diğer dünya efsanelerinde Ay'ın dışı Boğa'nın erkek olduğundan hareketle, Ay Kağan ifadesinin yanlış okuma sonucu olduğu aslında kelimenin Han olabileceği ve bu kelimeden bayan ünvanı Hanım şeklinde tercüme edilmesi gerektiği; dolayısıyla Ay Kağan'ın veya Ay Hanımın dışı olduğu fikrindedir. Yazar, Oğuz Kağan'ın doğumunu kendi deyimiyle Freudgil bir yaklaşımla şöyle okur: "Ay Hanımın matrisi yarılp (kana) boyandı ve bir erkek çocuk doğurdu"⁵⁵. Boğa ve Ay ongunlarından olan çocuğun doğumdan sonra olağanüstü olması da kaçınılmazdır. Bu duruma göre Oğuz Kağan'ın ataları ilahî güç taşırlar. Dolayısıyla kahramanda da ilahî güçlerin bulunması söz konusudur. Oğuz Kağan bu vasıflarıyla toplum için ideal insan tipindedir⁵⁶.

Oğuz Kağan doğduğunda yüzü ve fizikî yapısı abartılı olarak tasvir edilir. "Bu çocuğun gözleri ela, yüzü gök, ağzı ateş gibi kızıl, saçları ve kaşları kara idi. Ayakları öküz ayağı gibi beli kurt beli gibi,

⁵² Şükrü Elçin, "Göçebe Türk Destanlarında Ölüp Dirilme Motifi", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 1977, s. 103-104.

⁵³ W. Bang-R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 11.

⁵⁴ Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁵⁵ Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçukluya*, İstanbul 1994, s. 20 vd.

⁵⁶ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, İstanbul 1985, s. 27.

omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi"⁵⁷.

Böylece ay ana ve boğa atadan inen Oğuz Kağan'ın vücudunun birleşik hayvan olarak algılandığına tanık oluyoruz. Boğa, öküz, kurt, samur ve ayı karışımı bir hayvan. Bu hayvanların Türk, Moğol ve Tunguz toplumlarında bir çağda ata hayvanı veya ongunu oldukları varsayımını bir yana bıraksak bile onların bu toplumlarda çok önemli rol oynadıklarını kabul etmek zorundayız⁵⁸. Bu tasvirde kahramanın gözünün ela, yüzünün gök oluşu hakkındaki görüşler de Oğuz Kağan'ın Tanrı tarafından olgun ve tecrübeli olarak doğması ve Gök Tanrı'nın rengine bürünmüş olması doğrultusundadır⁵⁹.

Kahramanın fizikî yapısına ait hayvanlara benzetmeler abartılı teşbih örnekleridir. Destan kahramanlarının bu şekilde tasvir edilmesi, destanî anlatım üslubundan kaynaklanmaktadır. Kahramanın doğduktan sonra, annesinin sütünü bir kez emip bir daha emmeyişi çiğ et, çorba ve şarap istemesi, dile gelmesi, kırk gün sonra büyüyüp, yürümesi ve oynaması gibi özellikler yeni doğmuş bir bebeğe atfedilen olağanüstü davranışlar olup, ilahî nitelikler taşıyan bir varlığın yapabileceği şeylerdir. Aynı olağanüstü davranışlar Manas ve Er Töştük için de söz konusudur. Manas, bebekken beşiğinde konuşur ve şöyle der: "müslümanların yolunu açacağım, kâfilerin malını saçacağım, kâfiri sürerek çıkarıp, müslümana necat salacağım"⁶⁰. Er Töştük, doğumunun ikinci günü "anne", altıncı günü "baba" kelimelerini söyler. Küçük bir bebekken beşiğinden emekleyerek koyun gütmekte olan babasının yanına gider ve sürüyü eve getirir⁶¹.

Destanî anlatımda genel olarak isimler sıfatlı, fiiller zarfı olarak kullanılır. Sözgelimi Oğuz Kağan'ın ağzı ateş gibi kızıl olarak tasvir edilir. Ayrıca buna benzer bir abartılı tasvir Manas'ta da vardır. Manas'ın doğumu anlatılırken gözlerinin kızıl kızıl yüzün gömgök olduğu ifade edilir⁶². Ancak Oğuz Kağan Destanı'nda klasik destan üslubundan farklı bir üslup vardır. Bu üslup destanda tasvir edilen yaşayış tarzına ve hayat görünüşüne uygundur. Cümleler son derece kısa ve umumiyetle hareket ifade eder. İsimler umumiyetle çıplaktır. Sıfatlar çok azdır. Destanda sadece Oğuz Kağan ve kızların çehreleri ve vücut yapıları tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerde benzetme unsurları Oğuz Kağan'ın içinde

57 W. Bang-R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 11.

58 Sencer Divitçioğlu, *a.g.e.*, s. 22.

59 Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 130 vd.

60 Victor Zhirmunsky (Nora Chadwick), *a.g.e.*, s. 156; Wilhelm Radloff, *Manas Destanı*, (Türkiye Türkçesine Aktaran) Emine Gürsoy-Naskali, Ankara 1995, s. 18.

61 V. Zhirmunsky, (Nora Chadwick), *a.g.e.*, s.156.

62 Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 136;

yaşadığı kozmik âlemlerle hayvanlar âleminde alınmıştır. Bu tasvirler süsleyici değil değerlendirici bir mânâ taşırlar⁶³.

Bu tasvirlerle kahramanlara yüklenen vasıfların kahramanın ileride kağan oluşu ile de yakından ilişkili olması ihtimalini de beraberinde getirdiği söylenebilir. Diğer insanlardan farklı bir takım özelliklere sahip olmaları onların kağan olacaklarının da habercisidir. Çünkü kağan olacak kişilerin Tanrı'dan küç, ülüg, kut ve bilig almış olmaları ve belirli süreçlerden geçmeleri gerekmektedir⁶⁴. İşte bu şartlarda kağan olacak olan Oğuz Kağan bir versiyona göre 1000 yıl⁶⁵, diğer bir versiyona göre 116 yıl⁶⁶ hükümdarlık yapar. Bu iki zaman diliminden özellikle ilki, olağanüstü özellikte bir varlığın hükümdarlık yapabileceği bir süreçtir.

Oğuz Kağan'ın evlenmesi gökle ilgili kozmik unsurların bol olduğu sahneler ve tabiatüstü özelliklerle doludur. "Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Başında ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık gibi idi. O kız öyle güzeldi ki gülse gök tanrı gülüyor; ağlasa gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce aklı başından gitti, sevdi aldı"⁶⁷.

Kahramanın Tanrı'ya yalvarması sonucu gökten tanrısal güçlerle çok güzel ve ilahî özellikler taşıyan bir kız bir ışık içinde gönderilir. Bu kız göğün kızıdır. Kutsal ruhların hatta peygamberlerin bir ışık hâlesi içinde görünme hâli Budizm, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te olduğu gibi Türk inanç sisteminde de vardır. Bu kızdan doğan Gün, Ay ve Yıldız Hanlar göğün sembolü olan unsurların adlarını taşırlar⁶⁸. Tanrı bir dölleme imi olan Işık'ı Oğuz Kağan'a yollamakla il'e aydınlık indirmiştir. Tanrı'nun kut'u ile bezenen Güneş, Ay ve Yıldız, Oğuz halkına doğurganlık bahşeder. Işık halinde dölleyen-döllenen töz teması Türk ve Moğol efsanelerinde çokça görülen bir husustur⁶⁹.

Oğuz Kağan'ın ikinci kez evlenmesi de yerle ilgili kozmik unsurların yer aldığı bir sahnede gerçekleşir. "Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti.

⁶³ Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁴ Geniş bilgi için bak: Dursun Yıldırım, "Köktürklerde Kağanlık Süreci: Kalırma, Kötürme ve Oturma", *Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1991; Dursun Yıldırım, "Köktürk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı?", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara, 1992.

⁶⁵ Z. Velidî Togan, *a.g.e.*, 1972, s. 49.

⁶⁶ Ebülğazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kütüğü*, (Haz. Muharrem Ergin), s. 42.

⁶⁷ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 13.

⁶⁸ Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s.140.

⁶⁹ Sencer Divitçioğlu, *a.g.e.*, s. 27.

Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi; saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi"⁷⁰. Oğuz Kağan'ın yattığı ikinci kız Ağaç'tır. Onun saçları ırmaklar gibi dalgalanır. Kökleri gölün içine salan bin ağacın kovuğundan çıkmıştır. Böylece Ağaç-kız hem ağacı hem de suyu temsil etmiş olur; her ikisi de yer yüzüne aittir. Üstelik Oğuz'un kızı avda bulduğu gözönüne getirilse birleşmelerinin bereket ile de ilgisi olduğu kestirilebilir. Zaten kovuk dişil imge verir⁷¹. Yer-Su tabir edilen bu unsurların eski Türk inaç sisteminde ve yaratılış efsanelerinde yer aldıkları bilinmektedir⁷².

Yere ait unsurlarla tasvir edilen bu kız hiç şüphesiz su ve ağaca bağlı inançlardan kaynaklanan hususiyetler taşır. Çünkü onu Yer-Su denilen kutsal ıdukları göndermiştir. Bu kızda gök ile ilgili olan tek unsur gözlerinin gök renkli oluşudur. Bu özellikle Yer-Sular'dan gelen kıza da sembolik bir ifade verilmiştir. Çünkü gök rengi Tanrı'nın sembolüdür. Oğuz'un bu karısından doğan çocuklar Gök, Dağ ve Deniz Hanlardır. Bu isimler yerin sembolüdür. Dolayısıyla her iki karısından doğan çocuklarla göğün ve yerin kuvvetleri bir araya getirilmiştir. Oğuz ve Türk Milleti'nin oluşumu; kâinatın bünyesine, yapısına ve hatta oluşumuna intibak ettirilmesi ile ilgilidir⁷³. Dolayısıyla bu motifler Türkler'in kâinatın yaratılışı hakkındaki ilk inanışlarının destana yansımalarıdır. Oğuz Kağan'ın çocuklarına verilen isimlerin bir tesadüf olamayacağı; ilk üçünün yıldızlar âlemini, diğerlerinin yeryüzünü temsil ettikleri hemen belli olmaktadır⁷⁴.

Oğuz Kağan'ın cihan hakimiyeti mefkûresiyle yaptığı savaşlarda ordusuna boz tüylü, boz yeveli bir erkek kurt yol gösterir. "Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve: Ey Oğuz sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum dedi"⁷⁵. İlahî bir unsur, bir totem olarak karşımıza çıkan kurt motifi destanî gelenek içinde ve eski Türk efsanelerinde çokça karşılaşılan bir motiftir. Türkler'in türeyiş efsanelerinde de geçen bu bozkurt, belki de Oğuz Kağan'a yol gösteren eski cetlerinin ruhudur. Bozkurt'un

⁷⁰ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 15 .

⁷¹ Sencer Divitçioğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁷² Sâdeddin Buluç, "Şamanizm ", *Türk Amacı*, Yıl 1, Sayı 1-2-3, Temmuz- Ağustos-Eylül, 1942; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1954; Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1976; Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1973.

⁷³ Bahattin Ögel, *a.g.e.*, s. 140.

⁷⁴ Ahmet B. Ercilasun, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler", *Millî Folklor*, 11, 1991, s. 7.

⁷⁵ W. Bang R. Rahmeti, *a.g.e.*, s. 19.

Oğuz Kağan'a yol göstermesi ve yardım etmesi, Orta Asya sözlü Türk destanlarında vahşi hayvanların özellikle kuşların kahramanlara yardım etmeleriyle paralellik taşır⁷⁶. Özellikle Türkler'in türeyiş efsanelerinde yer alan bozkurt motifi, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından geniş olarak ele alınmıştır⁷⁷.

Bu ata yadigârı destanın biri eksik iki yazılı versiyonu bize intikal etmiştir. Sözlü edebî mahsullerin yazıya geçirildikten sonra statik bir hâle geldiği bilinen bir olgudur. Oğuz Kağan Destanı sözlü gelenek içinde belli bir zaman daha yaşadıktan sonra tesbit edilebilseydi belki de daha fazla ve daha farklı yazılı versiyonlarının oluşması da mümkün olacaktı. Bu eşsiz yadigârın eksik hâliyle bile, Türk toplumunun kadim dönemleri ile ilgili çok mükemmel sahneleri içinde saklamış olduğunu görmekteyiz. Destanı'nın elde edilememiş sözlü versiyonlarının da olabileceği düşüncesi bir yana; elimizdeki yazılı metnin eksik kısımları bize ulaşıyorsa, kim bilir Türk milletinin destanî hayatı ile ilgili günümüze ışık tutabilecek daha nice ihtişamlı sahneleri görebilecektik.

⁷⁶ V. Zhirmunsky, (Nora Chadwick), *a.g.e.*, s. 152 vd.

⁷⁷ W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara, 1942, s. 42 vd; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 1976, s. 105-108; Ziya Gökalp, *Türk Tôresi*, Ankara, 1977, s. 98-101; Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1973, s.13-29; Abdülkadir İnan *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara, 1987, s. 625 vd.; Jean-Paul Roux, (Türkçesi Aykut Kazancıgil), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, 1994, s. 157-168.